

П. О. Чорнобай

Національний гірничий університет

ЛИСИЧАНСЬКА ШТЕЙГЕРСЬКА ШКОЛА ТА ЇЇ ВНЕСОК У РОЗВИТОК СЕРЕДНЬОЇ ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ НА КАТЕРИНОСЛАВЩИНІ

Проаналізовано процес становлення і розвитку середньої технічної освіти на прикладі Лисичанської штейгерської школи з застосуванням публікацій у «Горнозаводском Листке».

Кінець XIX – початок XX ст. характеризується бурхливим розвитком кам'яновугільної та залізорудної промисловості на Катеринославщині. Промисловці, які починали освоювати вугільні запаси Донбасу, стикались з тим, що не вистачало фахівців, які могли б очолити процес видобутку вугілля. Для цього і було відкрито у 1873 році Лисичанську штейгерську школу, яка почала готувати середній технічний персонал.

Досі дуже мало авторів зверталось до дослідження діяльності Лисичанської штейгерської школи. Основним джерелом інформації можуть послужити роботи сучасників, які розміщували свої публікації на сторінках видання З'їзду Гірничопромисловців Півдня України «Горнозаводской Листок» (далі – ГЗЛ). Це публікації членів редакційного комітету цього журналу. Перший, хто побіжно звернувся до висвітлення діяльності школи, був А. Ауербах, який у своїй роботі «Горныя училища низшего разряда» звернув увагу на діяльність школи, розглядаючи питання про типи технічних закладів у Російській імперії [2, с. 601-602]. Наступні роботи, присвячені Лисичанській штейгерській школі, належать викладачу цієї школи І. Моренцю. В них автор критично ставиться до навчального процесу, рівня підготовки учнів школи [9–13].

Коли почали розповсюджуватися чутки про відкриття Катеринославського Вищого гірничого училища, на сторінках ГЗЛ викладач цієї ж Лисичанської штейгерської школи Д. Васильєв у статті «О перенесении Лисичанской штейгерской школы в г. Екатеринослав» висловив думку про неприпустимість перенесення школи до м. Катеринослава. Базис, де можна було б проводити практичні заняття, місто не мало [3, с. 2504-2505]. У статті керівника Уральського гірничого учи-

лища М. Китаєва «Какое горнотехническое образование всего нужнее нашей горной промышленности?» порівнюються Уральське гірниче училище та Лисичанська штейгерська школа, причому за рівнем освіти, конкурсного відбору при вступі, на думку автора, Лисичанська школа програє [7, с. 2781–2785]. Член 3'їзду Гірничопромисловців Півдня України М. С. Авдаков у своєму виступі на черговому щорічному зібранні промисловців вказав на те, що потрібно розширити Лисичанську штейгерську школу, бо катастрофічно не вистачає спеціалістів середньої ланки, тобто техніків [1, с. 2804–2806]. Уже на початку ХХ сторіччя Лисичанська штейгерська школа прагнула отримати нову назву – Лисичанське гірниче училище. З цього приводу з'явилась стаття читача ГЗЛ М. Краснянського «К вопросу о преобразовании Лисичанской штейгерской школы» [8, с. 6249–6254].

У 1991 р. з'явилась колективна монографія «Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. Конец XIX – начало XX в.», в якій про Лисичанську штейгерську школу згадується тільки побіжно, відмічається, що на території України вона належала до середніх технічних закладів [15, с. 317]. Дуже мало інформації дає й робота пошукачки Інституту історії України НАНУ Т. М. Ніколаєвої «Роль підприємців України в розвитку професійної освіти (остання третина XIX – початок XX ст.)» [14, с. 82–96]. З неї не можна довідатись про те, хто ж брав участь у відкритті Лисичанської штейгерської школи. Названі публікації не вичерпують характеристики діяльності Лисичанської штейгерської школи, процесу становлення навчального процесу.

Мета даного дослідження – на основі публікацій та заміток у часописі «Горнозаводской Листок», який виходив друком у Харкові з 1888 р., та архівних документів розглянути історію створення та діяльності Лисичанської штейгерської школи і організацію навчального процесу в цьому закладі.

Одна з заміток, розміщених у ГЗЛ, дає короткі відомості про заснування Лисичанської штейгерської школи. У ній відмічається, що школа «открыта по Высочайше утверждённому 21 мая 1872 года Положению о Школе, с 1873 г., вследствие ходатайства бывшего Горного начальника Луганского округа Г. Летуновского, на средства, отпускаемые Министерством Государственных Имуществ» [4].

Школа була розрахована на 40 учнів, але вже в 1879–1880 рр. у ній навчалося 70 чоловік [17, с. 418–420]. Викладацький склад школи включав у себе: інспектора-учителя, який і завідував школою, законоучителя, двох вчителів-предметників (викладали російську мову, історію, географію, математику), майстрів і штейгерів. У школі навчалося

40 учнів, які отримували стипендію у розмірі 88 руб. на рік [21, арк. 2]. Штат викладачів не змінювався з часу відкриття до 1917 р. Тільки протягом періоду існування школи збільшувалося її фінансування.

Щодо класифікації спеціалістів і визначення, в якій сфері будуть працювати вихованці Лисичанської штейгерської школи, А. Ауербах у своїй статті відмічає: «В горнозаводском деле, как и во всяком техническом деле, нужны служащие с технической подготовкой трёх категорий: 1) техники с высшим научным образованием, или горные инженеры; 2) техники со средним образованием, или штейгеры, заводские надзиратели, уставщики и т. д.; 3) мастера и старшие рабочие». З приводу другої категорії автор відмічає, що на території Катеринославської губернії існує всього два середніх технічних навчальних заклади – це Лисичанська штейгерська школа і «Поляковское штейгерское училище, находящееся в Бахмутском уезде Екатеринославской губернии при Корсунской каменноугольной копи и содержащееся на средства сего общества» [2, с. 601]. Таким чином, для губернії, в якій весь час розвивається кам'яновугільна промисловість, було замало навчальних закладів.

І. Моренець, аналізуючи стан Лисичанської штейгерської школи, говорить, в основному, про навчальний процес: «Для поступления в школу нужно знать только курс одноклассного народного училища; экзаменационные требования школы невелики и доступ в неё открывается довольно свободный» [11, с. 2303-2304]. Простота екзаменаційних вимог не задовольняла і М. Краснянського, який відмічав: «Ученики, не имевшие в сущности достаточной подготовки, не в состоянии были успешно проходить довольно обширный курс штейгерских наук, что подтверждается тем, что значительный % поступавших или совсем исключался из школы за малоуспеваемость, или вместо положенных 4-х лет с трудом оканчивали школу в 6-7 лет, и то при снисходительном отношении гг. экзаменаторов как к детям горнорабочих сел. Лисичанска» [8, с. 6249].

Про те, що цей навчальний заклад був престижним серед молоді, свідчить І. Моренець у замітці «Лисичанская штейгерская школа в 1896-97 г.»: «Вступительные экзамены в Лисичанскую штейгерскую школу закончились к 1-му сентября, а вслед затем начались классные занятия. Наплыв юношей со всех концов России был в этом году велик, а вакансий ограниченное число. Всего было подано прошений – 142. Медицинскому осмотру подверглось 117 человек, а к экзамену допущено 98 чел. Всего принято 38 человек» [10, с. 3106-3107].

Вступати до Лисичанської штейгерської школи мали право юнаки, які пройшли конкурсний відбір. М. Краснянський зазначає: «Молодые

люди всех сословий и вероисповеданий в возрасте от 15-ти до 20 лет, выдержавшие поверочные испытания по Закону Божию, русскому языку и арифметике, сводящиеся к знанию главнейших молитв, умению бегло по-русски читать и писать без особых орфографических ошибок и к знанию первых четырёх действий арифметики» [8, с. 6249].

Хоча умови вступу були порівняно нескладними, але навчальна програма Лисичанської штейгерської школи була досить важкою для учнів. І. Моренц умовно поділяв її на три групи, причому особливу увагу приділяв третій групі. «Первая группа составлена только из одних общеобразовательных предметов. К ним относятся: 1) Закон Божий; 2) русский язык; 3) география; 4) история; 5) арифметика. Вторая группа составлена из учебных предметов, которые до некоторой степени тоже не лишены известной доли общеобразовательного значения, но, главнейшим образом, предназначены для лучшего уяснения и понимания специальных предметов: 1) геометрия; 2) алгебра; 3) тригонометрия; 4) физика; 5) химия; 6) минералогия; 7) геодезия; 8) рисование и 9) черчение. Третья группа, в состав которой входят исключительно предметы, обуславливающие собою сущность специального образования, представляет настоящий центр тяжести всего школьного курса: 1) геология; 2) петрография; 3) механика; 4) маркшейдерское искусство и 5) горное искусство» [12, с. 2316]. Всю цю програму учні повинні були засвоїти за чотири роки, причому на освоєння перших двох груп відводилось два роки, а на освоєння третьої групи – ще два роки.

З приводу засвоєння навчальної програми автори статей у ГЗЛ висловлювали думки критичного характеру. Так, згаданий викладач І. Моренець, говорячи про класифікацію предметів, задає питання: «Неужели нельзя ничего изменить, что-нибудь сделать удобное и подходящее для ищущих образования? Неужели нельзя так приспособить всё учение, чтобы получались только положительные результаты, а не повторялись случаи исключения из школы за малоуспешность» [12, с. 2319].

У доповіді М. Китаєва, виголошеній на XXI З'їзді Гірничопромисловців Півдня України, також зазначається негативний фактор завантаженості учнів навчальними дисциплінами. У своїй доповіді він сказав: «В Лисичанском училище ученики, с цензом начальных училищ, не в состоянии следить за прохождением специальных наук и в большинстве, пробыв в училище год или два, принуждены его оставлять, теряя таким образом совершенно непроизводительное время. В училище остаются только ученики с лучшей подготовкой – перешедшие из гимназий, городских училищ и т. д.» [7, с. 2783].

З приводу складності предметів, які викладались у Лисичанській штейгерській школі, І. Моренець у іншій замітці – «В защиту горного образования» – говорить: «После основания школы, имелось в виду, что главными заместителями в школе будут дети обывателей Лисичанска, как наиболее способные и привычные к тяжёлому горному ремеслу; но оказалось наоборот, что многосложный курс им совершенно не под силу, хотя некоторым из них и удалось окончить его. Вот здесь-то и не мешало бы учредить низшую горную школу с самым элементарным курсом подходящих наук» [9, с. 2198].

У 1896 р. почало інтенсивно підніматись питання про відкриття ще одного Гірничого Інституту на Півдні Російської імперії. Однією з ідей було просте рішення – перенести Лисичанську штейгерську школу до міста Катеринослава. На сторінках ГЗЛ з цього приводу розпочалася дискусія. В замітці викладача Лисичанської штейгерської школи Д. Васильєва «О перенесении Лисичанской штейгерской школы в г. Екатеринослав» заперечувалася така ідея: «Екатеринослав никогда не даст тех удобств для возможности бедному человеку учиться в штейгерской школе, какие даст ему Лисичанск, с его горнорабочим населением и относительно дешёвизною жизненных припасов и квартир. Затем, если бы штейгерская школа открылась в г. Екатеринославе, её заполонили бы прежде всего дети жителей г. Екатеринослава, которые будут, пожалуй, и хорошо учиться, но не видя главного – для чего они предназначаются, – именно шахт, и не картонных игрушечных или деревянных моделей, или искусственных каких-нибудь погребов, которые можно устроить и в городе, а настоящих шахт, как те, в которых 4 года работают ученики Лисичанской школы, такие ученики никогда не постигнут всего засасывающего интереса горного дела» [3, с. 2504-2505].

У висловлюваннях Д. Васильєва можна знайти певну неточність. Питання про об'єднання Лисичанської штейгерської школи і Гірничого училища С. С. Полякова у Горлівці, яке виникло ще у 1891 році, ґрунтувалося, в першу чергу, на тому, що штейгери Лисичанська не мали можливості проходити практику на справжніх рудниках. Лисичанська штейгерська школа, за свідченнями І. Моренця, мала в своєму арсеналі лише «обыкновенную штольню, идущую с берега Северного Донца, пересекает пласты Лисичанского месторождения почти что вкрест простирания, а затем проведено несколько параллельных штреков. Следовательно, поучительности во всём этом немного. Трудно при таком его простейшем устройстве показать учащимся образование полей, засечку печек, оставление предохранительных столбов. Затем при руднике решительно нет никаких приборов и приспособлений, как-то:

различных систем приборов, опрокидывателей, нагнетательных приборов для воздуха, насосов и т. д.» [13, с. 2364].

У замітці «Местные известия» ГЗЛ 1891 р. відмічалось, що «существует проект закрытия самостоятельного существования Горного училища С. С. Полякова, близ ст. Горловка и соединения его с Лисичанской штейгерской школой, причём г. Поляков часть суммы (1/2), расходуемой им на содержание училища, отдаёт в распоряжение Лисичанской школы» [5]. У листі Гірничого Департаменту до міністра народної освіти дається уточнення проекту об'єднання двох навчальних закладів, вказується на нераціональність розміщення двох установ в одній губернії. У зверненні йде мова про те, що в Бахмутському повіті Катеринославської губернії, у 40 верстах один від іншого, знаходяться два навчальних заклади гірничого відомства, які мають одну й ту ж мету. Вони в даний час ніби доповнюють один одного. Так, за теоретичною підготовкою більш значними матеріальними засобами Лисичанська школа має безперечну перевагу над Гірничим училищем С. С. Полякова. Зате останнє стоїть вище з точки зору практичного вивчення справи, знаходячись «во вполне благоустроенной большой Корсунской копи, подобных коей вблизи Лисичанской школы не имеется». Тому Гірничий Вчений Комітет вважав найбільш доцільним з'єднати названі навчальні заклади: «Горное училище С. С. Полякова, с существующим в нём ныне 4-летним обучением, преобразовывается в одногодичный практический курс, который присоединяется, как практический класс, к Лисичанской штейгерской школе» [18, арк. 269–271]. Але тоді так і не вдалося здійснити об'єднання двох навчальних закладів, і Лисичанська штейгерська школа залишилася майже без практичних занять.

У 1898 р., під час святкування XXV літнього ювілею Лисичанської штейгерської школи, була зазначена така інформація, що за цей період школу закінчили 316 чоловік [16, с. 3418]. Таким чином, навчальний процес у школі тривав і, очевидно, мав позитивні результати, оскільки школу не закрили.

Незважаючи на всі негаразди, Лисичанська штейгерська школа постійно розвивалася. Більше того, у 1909 р. було порушено клопотання про «преобразование Лисичанской штейгерской школы в Лисичанское горное училище». Ініціатором була Рада З'їзду Гірничопромисловців Півдня України, яка аргументувала своє клопотання тим, що гірнича промисловість постійно розвивається і технічні умови в шахтах постійно ускладнюються, а тому постає нагальна потреба у випуску кваліфікованих «другорядних» спеціалістів, які за своєю кваліфікацією можуть бути «ближайшими помощниками инженеров и способных приводить

в исполнение идеи и принципы, вырабатываемые последними. Спрос на таких лиц наблюдается не только на обширных каменноугольных рудниках, где они требуются для заведывания отдельными разветвлениями производства, но и в мелких, где технические и экономические условия проще. Всё сводится к более или менее точному исполнению выработанных приёмов, где содержание инженера не может окупиться с выгодой для производства» [19, арк. 18].

Закон про створення Лисичанського гірничого училища повинен був вступити в силу з 1 липня 1916 р., але дата вступу була перенесена на 1 січня 1917 року [20, арк. 4]. Буремні події 1917 р. змінили подальшу долю цього спеціалізованого навчального закладу. Тільки у 1921 р. на базі штейгурського училища створюється гірничий технікум, який готував експлуатаційників, електротехніків, маркшейдерів та інших спеціалістів для шахт [6, с. 461].

Таким чином, можна зробити наступні висновки. Лисичанська штейгурська школа сприяла розвитку освіти, появі спеціалістів середньої технічної ланки – штейгерів. І хоча було здійснено дуже багато прорахунків у плані викладання навчальних дисциплін, завантаженості учнів навчальними предметами, результат був очевидним. За період існування школи з 1873 до 1912 рр. було випущено близько 600 штейгерів. По чисельності учнів, які навчалися, Лисичанська штейгурська школа поступалася тільки Уральському гірничому училищу. Випускники Лисичанської штейгурської школи влаштовувалися на роботу не тільки в межах Катеринославської губернії, але попит на них був і в інших гірничорудних регіонах. Лисичанська штейгурська школа здійснила неабиякий внесок у розбудову гірничорудної промисловості Катеринославщини.

Бібліографічні посилання

1. Авдаков Н. С. Об открытии новых штейгурских школ и об установлении технического ценза для служащих в горнопромышленных предприятиях, принадлежащих иностранцам / Н. С. Авдаков // Горнозаводской Листок (далі – ГЗЛ). – 1897. – № 2. – С. 2804–2806.
2. Ауэрбах А. Горныя училища низшего разряда / А. Ауэрбах // ГЗЛ. – 1890. – № 3. – С. 601–602.
3. Васильев Д. О перенесении Лисичанской штейгурской школы в г. Екатеринослав / Д. Васильев // ГЗЛ. – 1896. – № 6. – С. 2504–2505.
4. ГЗЛ. – 1890. – № 7. – С. 655.
5. ГЗЛ. – 1891. – № 8. – С. 946.
6. Історія міст і сіл Української РСР. Луганська область. – К., 1968.
7. Китаев Н. Какое горнотехническое образование всего нужнее нашей горной промышленности / Н. Китаев // ГЗЛ. – 1897. – № 1. – С. 2781–2785.

8. *Краснянский М.* К вопросу о преобразовании Лисичанской штейгерской школы / М. Краснянский // ГЗЛ. – 1903. – № 17-18. – С. 6249–6254.
9. *Моренц И.* В защиту горного образования / И. Моренц // ГЗЛ. – 1895. – № 10. – С. 2197–2198.
10. *Моренц И.* Лисичанская штейгерская школа в 1896–97 г. / И. Моренц // ГЗЛ. – 1897. – № 21. – С. 3106–3107.
11. *Моренц И.* Современное состояние Лисичанской штейгерской школы / И. Моренц // ГЗЛ. – 1895. – № 18. – С. 2302–2305.
12. Там же. – № 19. – С. 2316–2319.
13. Там же. – № 22. – С. 2361–2364.
14. *Николаева Т. М.* Роль підприємців України в розвитку професійної освіти (остання третина XIX – початок XX ст.) / Т. М. Николаєва // Український історичний журнал. – 2005. – № 1. – С. 82–96.
15. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. Конец XIX – начало XX в. – М., 1991.
16. Празднование XXV-летия существования Лисичанской штейгерской школы // ГЗЛ. – 1898. – № 14. – С. 3418–3419.
17. *Фомин П. И.* Горная и горнозаводская промышленность Юга России / П. И. Фомин. – Харьков, 1915. – Т. 1.
18. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДАУК). – КМФ. 12, оп. 1, спр. 277.
19. ЦДАУК. – КМФ. 12, оп. 1, спр. 416.
20. ЦДАУК. – КМФ. 12, оп. 1, спр. 431.
21. ЦДАУК. – КМФ. 12, оп. 1, спр. 471.

Надійшла до редколегії 15.07.2008 р.

УДК 37+655. 58:279. 13 (477)

Р. А. Сітарчук

Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ОСВІТНЬО-ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ АДВЕНТИСТІВ У НАДДНІПРЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ

Висвітлено розвиток видавничої і богословсько-освітньої справи адвентистів сьомого дня на українських землях від їх зародження наприкінці XIX століття і до 1917 року.

Для розуміння особливостей духовного розвитку громад адвентистів сьомого дня достатньо важливим і цікавим уявляється масив духовної літератури, вживаної ними у служінні, а також розвиток релігійної освіти членів церкви, що й зумовило мету нашої наукової розвідки.

© Р. А. Сітарчук, 2008